

Emlék-képek ifjabb Bartók Béláról

Ifjabb Bartók Bélát (1910–1994), a nagy zeneszerző elsőszülött fiát, 1954-ben ismer-tem meg. Találkozásunk közvetítője és harmadik résztvevője János bátyám volt, aki tanársegédként működött a Műgyetem geodézia tanszékén, ahol korábban az ott tanító Béla hallgatója volt. A találkozó színhelyül a Jókai éttermet választottuk, a Jókai tér és az akkor éppen Sztálin nevét viselő Andrássy út sarkán. Beszélgetésünknek – melyen magam a Rádió zenei népművelési rovatát képviseltem – egy, Bartókról szóló emlékező műsor volt a fő témája, annak megtartására kértem fel az ifjabb Bélát.

Nem kellett hosszan kérlelni, szívesen vállalta. Egyébként is: „régirádiós” volt, aki a harmincas években többször elkísérte a zeneszerzőt a Bródy Sándor utcai stúdióba, hogy asszisztáljon előadásaihoz. Ez az „asszisztencia” persze nem zenei, hanem műszaki jellegű közreműködés volt: ő kezelte a fonográfot, melynek hengereiről rendre felcsendültek Bartók előadásának népzenei illusztrációi. Az ifjabb Béla hamar megtanulta tehát, hogy ha kigyullad a piros lámpa, akkor nem izgulni kell, hanem cselekedni, kinek-kinek a maga mestersége szerint.

A rádióelőadás kéziratát csakhamar megkaptam; ez *Apámról – a mikrofon előtt ifj. Bartók Béla* címmel hangzott el a Kossuth rádióban, utána még számos további alkalommal.

Ezzel kezdődött rádióbeli együttműködésünk, mely a Bartók-kultusz aktuális eseményeiről szóló beszámolók formájában utóbb rendszeressé vált, és Béla életének végéig tartott.

Más módon is segítette műsoraimat. 1955-ben, az első ünnepi Bartók-emlékévben, sorozatot szerkesztettem *Bartók összes zongoraművei* címen, magyar zongoristák e célra készült új felvételeiből. E cím kulcsszava az *összes* volt; a félig-túrás, félig-tiltás korszakában ezzel kezdődött a Bartók-erdő tilalomfáinak kivágása. (Az *összes* szó hangsúlyozása ugyanis azt jelentette, hogy nem ismerjük el az akkori hivatalos esztétika megkülönböztetését: a „népi-optimista” és „polgári-pesszimista” kettősségét Bartók műveinek megítélésében, az életművet egységesnek és oszthatatlannak tartván.) Kodály, aki évek óta nem tette be a lábát a Bródy Sándor utcába, oly nagy jelentőséget tulajdonított a harminc két adásból álló, a magyar zongoristák színe-javát felvonultató sorozatnak, hogy elvállalta a megnyitó díszhangverseny bevezetését.

A zeneszerző fia úgy segített a sorozat teljessé tételében, hogy rendelkezésünkre bocsátotta több, általa őrzött kiadatlan gyermek- és fiatalkori Bartók-mű kéziratát. Ezek egyike volt a földrajzi leckéinek hatására írt zongoradarab, *A Duna folyása*: eredetétől a Fekete tengerbe ömléséig. A felbecsülhetetlen értékű kéziratot Béla egyetlen pillanatra sem hagyta őrizetlenül: beült a II. stúdióba, és megvárta, míg Szegedi Ernő zongoraművész megtanulja a gyermeki, de korántsem kisméretű (20 perc időtartamú!) darabot, és Gallia Tamás zenei rendező irányításával elkészíti a felvételt. Ha ifj. Bartók Béla akkor nemet mond, akkor ez a gyermekded voltában is jellemző mű a mai napig előadatlan marad, és hiányoznék a közintézmény szalagtárából.

Halhatatlan édesapja zenei képességeiből ifj. Bartók Béla semmit sem örökölt. Annál megdöbbenőbben örökölte viszont a zeneszerző arcvonásait: a tiszta tekintetet, a keskeny ajkát és éles metszésű orrot. Választékban viselt gyérülő haja – így láttam idősebb korában – szintúgy emlékeztetett a korán őszülő zeneszerző hajviseletére. Külső hasonlóságuk oly szembetűnő volt, hogy a régi tízforintos bankó Bartók-portróját róla, az ifjabb Béláról mintázta a tervező festőművész. Hasonló volt kettejük hangszíne is.

Termetre az ifjabb Béla valamelyes *túlnötte* édesapját – ez felnőttkori, nem nagy számú közös képeikről egyértelműen kiderül; egyebekben azonban mindig *felnézett* rá, teljes joggal. Példaképe volt, gyermeki magáraeszmélésétől kezdve. „A mindenséghez – jelen esetben édesapádhhoz – mérd magad!” Megható volt évtizedeken át tapasztalni, hogy milyen következetesen ragaszkodott ehhez az elvhez az ifjabb Béla. Ez, természetesen, nem a zenére vonatkozott, mert arra nem vonatkozhatott. De egyebekben mindent megtett a fiú, hogy méltó legyen apjához. Jó tanuló volt, mint ő, sikerrel pályázott meg ösztöndíjas lehetőségeket, mint ő. Mindenek felett pedig: becsületes volt, mint példaképe, meg nem alkuvoán korrekt, még azokkal is, akik vele becstelennek, inkorrektnek bizonyultak. És pontos volt, életének minden megnyilvánulásában. Noha nyolcvannégy évének nagy részét Budapesten töltötte, a pesti *linkséget* sem megszokni, sem elviselni nem volt hajlandó. Megvetette a felelőtlenül ígérgető, hazug politikusokat, de kisebb mértékben azokat is, akiket ilyen vagy olyan pontatlanságon ért tetten. Hosszú életében gyakran találkozott ilyennel is, olyannal is. *A legtöbb Bartók-emléktáblának hibás a szövege!* – ezt a mondatot nem egyszer hallottam tőle. Mint mérnöknek, de mint vasutasnak is munkaeszköze volt a pontosság. Néhány évvel mérnöki diplomájának megszerzése után a MÁV-nál helyezkedett el. Másik főállása soha nem volt: az Államvasutaknál maradt nyugdíjaztatásáig, a hetvenes évek elejéig; rangban a műszaki főtanácsossáig vitte.

Nyugdíjaztatását ő maga kezdeményezte, hogy minden idejét a mind bonyolultabbá váló Bartók-ügynek szentelhesse. Erre több oka is volt; az egyikhez alkalmasint magam is hozzájárultam. Első rádióelőadásával kétségtelenül megismerte a nyilvános szereplés örömét. A másik oka az volt, hogy mérhetetlenül bősztítették a Bartókkal kapcsolatos pontatlanságok (tévedések, hazugságok). Már azért is nagyon tudott haragudni, ha valaki apja utolsó budapesti lakcímét Csalán *utcaként* adta meg. *Ez helyesen Csalán út; aki apámmal foglalkozik, legalább ennek nézzen tisztességesen utána!* – ezt a mondatot is többször hallottam tőle. Időskori, jelentékeny tudományos munkásságát is leginkább az motiválta, hogy *pontos* adatokat tápláljon a Bartók-kutatásba. Munkáival – a családi levelezés vaskos kötetével, egy kronologikus életrajzzal meg egy sorozatnyi műhelytanulmánnyal – fontos alapl műveket tett le a tudomány asztalára.

Publikált volna többet is, ha a kultúra hivatásos terjesztői hamarabb észbekapnak, és idejekorán felfedezik benne a Bartók-kutatás egyik pótolhatatlan forrását. Egyízben javasoltam neki, hogy adja ki újra apja életének krónikáját, hiszen ilyen, adatok tízezeire épülő nagyszabású művet lehetetlen első nekifutásra hibátlanul és hiánytalanul tető alá hozni. – *Nem tolonganak körülöttem a kiadók* – válaszolta, cseppet sem megbocsátó tárgyilagossággal. Bízvást állíthatom: ezek a kiadók sokat veszítettek. Azaz, hogy pontos legyenek: e kiadók tunyasága miatt sokat veszítettünk – mi.

Hadd emlékeztessek egy másik akciómra, mely Béla nélkül nem lett volna megvalósítható. 1961 szeptemberére, a zeneszerző halálának tizenötödik évfordulójára történelmi Bartók-hangversenyt terveztem a Rádióban, ismeretlen zenekari műveiből. E művek közreadói gondozására az akkoriban Magyarországon élő belga Bartók-kutatót, Denijs Dillét kértem meg. A Rádió VI. stúdiójában megtartott hangversenyen megszólalt a fiatalkori *Szimfónia* egyetlen meghangszerelt tétele, a Scherzo, az 1940 óta nem játszott *Kossuth-szimfónia*, ősbemutató előadásban pedig a zenekarra és zongorára írott *Scherzo*. Ez utóbbi egy kiváló fiatal zongoraművész, Tusa Erzsébet nemzetközi pályáját indította el. A műsor megannyi kiadatlan mű, melynek előadásához a Bartók-család engedélye kellett. Ezt Béla tüstént megadta.

A hangverseny iránt hatalmas volt az érdeklődés. Csak a legnevesebb vendégeket sorolom fel. Eljött Bartók első felesége, az ifjabb Béla édesanyja, Zieglerné Ziegler Márta. Ott volt a zeneszerző özvegye is, Pásztor Ditta zongoraművész. Fiatal feleségével, Sárrikával, eljött Kodály Zoltán. Ott volt Szabolcsi Bence, természetesen maga Dille is, ifjabb Bartók Béla is, a kiterjedt rokonság sok más tagjával. A későn eszmélő Lajtha Lászlót már úgy kellett becsempészni a zsúfolt stúdióba, ahol Lehel György vezényelte a Rádiózenekart. Az este nagy eseménye volt az egyre erőteljesebben, visszatartóhatatlanul kibontakozó Bartók-kultusznak.

Ifjabb Bartók Bélának nemcsak édesapjáról volt eredeti mondanivalója, hanem Kodály Zoltánról is, akit szintén kisgyerekként ismert meg. Gyerekkori legjobb fényképeit – azt is, amelyen Bartók kiskocsiban húzza vagy a kertben játszik vele – mind Kodály készítette, hívta elő és nagyította. Kodály ugyanis, élete főmunkája mellett, kiváló sielő és műkorcsolyázó volt, a korszerű öltözködés, testnevelés és táplálkozás apostola, mindezek mellett tudományos felkészültségű remek amatőr fotográfus. Atyai barátsága az ifjabb Bélával mindvégig fennmaradt. Kodály halála után Béla két előadást is tartott a Magyar Kodály Társaság konferenciáin a két zeneszerző kapcsolatáról. Nagyon elítélte azokat a szenzációhajhászokat – jöttek legyen akár a sajtó berkeiből, akár a tudomány perifériájáról –, akik megpróbálták kettejüket egymás ellen kijátszani. Nagy bátran, persze, már csak Kodály halála után. Ha valaki, akkor az ifjabb Béla pontosan tudta, hogy az ilyen tárgyú mendemondák minden tárgyi alapot nélkülöznek. Ilyenkor nem fukarkodott tisztázó szándékú szavaival – többnyire hiába.

Különösen tanulságosak azok az emlékei, melyek apja és Kodály közös hétköznapjait elevenítik fel. Hadd idézzek néhány sort ezekből az egyszerűségükben is oly sokat mondó emlékekből:

„Kodály és apám zeneszerzői tevékenysége kezdettől fogva közismerten sok nehézségbe ütközött. Ebben a küzdelemben egymástól kapták a legnagyobb segítséget. Ennek során egyre több alkalmam volt Kodály zeneműveinek megismerésére és megkedvelésére, mivel apám igyekezett minél gyakrabban Kodály-műveket bemutatni, illetve szerzeményeit hangversenyein játszani. Bartók mindig igen alaposan készült

hangversenyeire, így gyakorlásai során sokszor hallottam azokat a Kodály-műveket, melyeket műsoraira felvett.

Kodály ugyancsak segítségére volt apámnak munkásságában és örömmel fogadta sikereit... *A fából faragott királyfi* Kodálynak szívügye volt, részt vett a partitúra másolásában, a bemutatót megelőző, adminisztratív és művészeti nehézségek leküzdésében. Tangó Egisto eleinte húzódozott a mű betanításától. Ezen is Kodály segített. Apám szavait idézve Reinitz Bélát uszította Tangóra, aki végül »beadta a derekát.«

Ennyit mintának ifjabb Bartók Béla emlékezéseiből. Nem volt művésze az írásnak, de szürke, tényközlő mondatai üdítően hatnak a kor harsány színű publicisztikájában: üdítően, mert lenyűgöznek pontosságukkal és hitelességükkel.

